

„O parňipen but kerel adádžive / Že jsi bílý, to dělá dnes hodně“ S Marcelem Klempárem o práci v zahraničí a o tom, co mu přinesla⁴

Medzev je městečko na východním Slovensku, pár desítek kilometrů západně od Košic. Žije zde přes 4 000 obyvatel a je známé mimo jiné jako jedno z míst s početnější tradiční komunitou místních Němců, kterým se zde říká Mantáci. Jeden z nich, Rudolf Schuster, byl svého času také prezidentem Slovenska. Zatímco německá komunita se v Medzevu těší jisté společenské prestiži (místní škola se jmenuje Grundschole, od r. 1993/1994 se zde vyučuje němčina coby místní menšinový jazyk, Mantáci také vždy měli podíl na vedení obce), početně silně zastoupení místní Romové (odhadem 1 200–1 500 osob) jsou z tohoto pohledu na společenském okraji.

Většina z nich bydlí v osadě za městem, kde nemohou plně využívat infrastrukturu obce; v restauraci nebo na místní plovárně čelí Romové dle vlastních slov dodnes běžné zákazům vstupu (případně tomu, že je neobslouží); ačkoli pravidelně kandidují, nedařilo se Romům v komunálních volbách až do posledních voleb uspět; Romové mají potíž domoci se bydlení v městské zástavbě. Proti tomu se ostatně vzburili již v roce 1989, kdy v rámci stávky upozornili na to, že místní majoritní zaměstnavatel Strojsmalt nepřiděloval romským zaměstnancům podnikové byty – petici proti požadavku tří bytů pro romské rodiny tehdy podepsalo 1 200 obyvatel Medzevu (Brabec 1990). Romští zaměstnanci byli postupně propuštěni (a most přes řeku Bodvu, který do podniku směřoval přímo ze strany romské osady, byl poté zbourán).

Tento popis poměrně kontrastuje s líčením harmonického soužití různých menšin popsáním v publikaci Mnohonárodnostný Medzev (Smetanka, Schmiedl 2012). V publikaci se ovšem respondenti ohlížejí spíše do dávnější minulosti a doufají, že přítomnost nenabere radikálně horší směr. Pikantní je, že samotná publikace věnovaná do velké míry místním Romům, byla vydána (Prešovskou univerzitou) jako dodatek k oficiální publikaci o historii obce (vydané obcí), do které se informace o místní romské komunitě v zásadě nedostaly.

1 Pavel Kubaník působí jako odborný asistent na Seminári romistiky, ÚESEBS FF UK. E-mail: pavel.kubanik@ff.cuni.cz

2 Jan Ort působí jako výzkumný pracovník na Seminári romistiky, ÚESEBS FF UK. E-mail: jan.ort@ff.cuni.cz

3 Kornélie Peterková studuje na Seminári romistiky, ÚESEBS FF UK. E-mail: kornelkapet@gmail.com

4 Jak citovat: Kubaník, P., Ort, J., Peterková, K. 2023. „O parňipen but kerel adádžive / Že jsi bílý, to dělá dnes hodně“: S Marcelem Klempárem o práci v zahraničí a o tom, co mu přinesla. *Romano džaniben* 30 (1): 158–173.

I přesto Medzev nevypadá jako ta nejchudší slovenská romská osada. Mnohé rodiny zde mají rodinné domy, jsou zde také dva bytové domy (a vedle toho i chatrče, které obývají nejchudší z místních). Jak jsme se přesvědčili, nemálo tamějších Romů má středoškolské nebo vysokoškolské vzdělání (někteří z nich také pracují jako učitelé na okolních školách), podnikají, případně mají bohaté zkušenosti z práce v zahraničí. Jedním z nich je i Marcel Klempár (nar. 1977), se kterým jsme v Medzevu vedli rozhovor na jaře roku 2022 spolu s Janem Ortem.

Marcel Klempár vlastní v Medzevu hospodu na okraji města – vznikla z bufetu zaniklé továrny Strojsmalt. Již vlastnictví hospody je aktivní reakcí na výše zmíněné limity soužití – pokud Romy odmítají obsloužit v běžných restauracích, nezbyváá než si otevřít podnik vlastní.

Pan Klempár se necelý půlrok po našem rozhovoru stal po dlouhé době prvním romským zastupitelem na medzevské radnici. V rozhovoru opisuje své cesty za prací mimo Medzev a zkušenosti, které mu tyto cesty přinesly. Nejen zážitky, na které si rád vzpomene, nejen nové zkušenosti, které mu postupně otevíraly další a další možnosti a připravily půdu pro lepší život dalších generací jeho rodiny – dlouholetá zahraniční zkušenost jej vybarvila také ostřejším viděním toho, v jakých podmínkách žijí Romové v Medzevu a patrně na řadě dalších míst ve střední a východní Evropě.⁵

Pavel Kubaník

Literatura:

Brabec, J. 1990. Romské ghetto. *Respekt* 3, 28. 3. 1990. Dostupné z: <https://www.respekt.cz/tydenik/1990/3/> [cit. 6. 11. 2023].

Gedeon, V., Bistika, V. (nedatováno). *Medzev. Premeny mesta od zalozenia po dnešok*. Medzev: Městský úřad.

Smetanka, M., Schmiedl, J. 2012. *Mnohonárodnostný Medzev. Spomienky na spoluzitie Nemcov a Rómov*. Prešov: Prešovská univerzita.

5 Poznámka k redakci romského textu: romská verze rozhovoru zde slouží i jako ukázka místního dialektu, nesnažíme se tedy v redakci přiblížit standardizované romštině jako například u literárních textů. Nejvýraznější posun oproti originálu je sjednocení variant na úrovni téhož slovního základu, nejobvykleji u hláskového posunu z *-l-* na *-l-*, případně *-j-* (např. u slova *palis* „potom“ variují v originále tvary *palis* a *pajis*, zde sjednocujeme na *palis*). Delší úseky slovenštiny přepisujeme slovenským pravopisem a značíme kurzívou. Dále, pokud se číslovky v romském textu vyskytují samostatně, chápeme je jako adaptované přejímky, které zapisujeme dle romského pravopisu. Pokud se vyskytují v širším slovenskojazyčném kontextu (např. jsou vyskoňované, nebo je ve slovenštině i související předmět), vnímáme to jako situační přepnutí do slovenštiny a uvádíme tedy ve slovenském zápise a v kurzívě.

Phiravas adaj ande škola Mecendoste, pre sredna gejom Kašate te siklol sar řesaris. Siklijom avri *v devätidesiatom štvrtom pïatom. V devätidesiatom šiestom* gejom ko slugadža, avjom khere, gejom kade ando Strojsmalt Medzev, ande kadi bari fabrika te kerel buči. Kerđom trin berš. Palis rozpeja, palis valesavi pauzica has man. Keravas pal o gadže sar řesaris, kadaj kheral keravas, Šepšate phirahas, Čččate o strechi te kerel.

P.K.: Korkoro pre peste abo sanas ande varesavi firma?

Jekh raklo Šepšatar amen lija. Po *Úrad práce* has a akurat leske pejom tel o vast, řesaris leske kampelas, ta sikra džanavas valeso – no ta sikra na, bo feder keravas sar jov, no ale chudňam pes andro baratsšagos, tak phirahas gavorendar, kerahas, so avelas, altanki, streški, garaža. Ta avke phiravas duj trin berš, keravas calo linaj buči a jevende imá palis na has kajsi buči prekal amende. Cholisalijom, gejom ande automobilka.

P.K.: A odoj imar kerenas varesave Roma kadarig?

Boleslavate má he. Michalovca, Prešov, pal gizne gava kernas odoj o Roma. Roma Polaka. Has le but džane, pre ubitovňa kajse *stopätidesiat ľudí*. Has le Roma, gadže, mišimen. Dvaťisic štiri gejam avri, o čhave, o Boris kerlas Vrchlabate a ijas amen jov upre: „Aven, kerav buči.“ Ta gejom. Asi bišupandž has mange, sar gejom avri. Ta gejam avri partia athari, asi biš džane. Čhave, so čhavore has le, phureder murša has, o bačikova mire has le odoj, o phral, o šougora. Duj trin berš keravas Boleslavate. Paš kada avjom khere u keravas kada kher. La romňaha duj džane kerahas. Kavke postupně sikra. Palis dine man stavebno požíčka. *Ani mesiac*, bum, me ando Němciko.

P.K.: Sar tumen dochudľan ande Němciko?

Sar kerahas Boleslavate, ta odarig o rakle Prievizdžatar gejle ande Němciko. Boleslavate has jekh raklo, so has les ajsi firma, mesokombinat, pro Slovačiko. Jepaše balen phiravkernas, sar rozrabka kernas. Odoj o šere kerahas, o kokala, o lička, e cipa, prostě kajso kerahas le maseha. Oda raklo Prievizdžatar pes dochudňna ando Němciko u vičinda amenge, či na kamas buči ando Němciko. „Phari buči,“ phenel, „ale šukar love.“ No ta geja o bratrancos le šougoriha ešeno, mek šest alebo sedem džane. No gele, tel o duj trin čhon vičinde, hoj či kamas te džal. Ale musaj samas te džal ode and’odi cikňi firmica te zasikavel pes, hoj sostar džal. No avka amen kidenas postupně po deš, po biš, sar kampelas, pal koja slovačiko firma. Duj šel džane amen samas, gadže, Roma, Rumuna, pherdo. Kerehas deš čhon a avehas khere pro trin čhon. On vareso na mukenas calo berš te kerel. Bud’ tuke patrinlas valesave love le štatostar alebo so, džanes, mek n’achajuvahas ande avke. Po ešeno avri gejam, kajso baro foros, paš o Dortmund, kodarig pašes. Ta na has rosnes. Sice rovas has po vasta,

Do školy jsem chodil tady v Medzevu, na střední jsem šel do Košic na tesaře. Vyučil jsem se v devadesátém čtvrtém pátém. V devadesátém šestém jsem šel na vojnu, vrátil jsem se domů a pak šel pracovat do Strojsmaltu Medzev, do místní velké fabriky. Pracoval jsem tam tři roky. Fabrika se potom rozpadla a já jsem měl krátkou pauzu. Dělal jsem tesaře pro gádže, tady doma, jezdili jsme dělat střechy do Moldavy nad Bodvou, do Čechovců.

P.K.: Dělal jste sám na sebe nebo v nějaké firmě?

Vzal nás pod sebe jeden gádžo z Moldavy. Byl na úřadu práce a akorát jsem mu přišel pod ruku, potřeboval tesaře. Už jsem něco málo uměl – no málo ne, dělal jsem lépe než on. Tak jsme se skamarádili, jezdili jsme po vesnicích, dělali jsme, co zrovna bylo, altánky, střechy, garáže. Takhle jsem jezdil dva tři roky. Celé léto jsem pracoval a v zimě už pro nás tahle práce nebyla. Štvalo mě to a odešel jsem do automobilky.

P.K.: A tam už pracovali nějakí Romové odsud?

V Boleslavi už jo. Z Michalovců, z Prešova, dělali tam Romové odevšad. Polští Romové. Měl tam hodně lidí, na ubytovně bylo asi sto padesát lidí. Měli tam Romy, gádže, dohromady. V roce 2004 jsme s klukama odjeli, Boris tenkrát dělal ve Vrchlabí a vzal nás s sebou: „Pojďte, mám tady práci.“ Tak jsem šel. Bylo mi asi 25, když jsem vyjel. Jeli jsme odsud celá parta, bylo nás asi dvacet – kluci, co měli děti, starší chlapi, moji strýcové, bratr, švagři. V Boleslavi jsem dělal dva tři roky. Při tom jsem vždycky přijel domů a stavěl jsem tenhle dům. Stavěli jsme ho spolu s manželkou, postupně. Potom mi dali stavební půjčku. A ani měsíc a bum, byl jsem v Německu.

P.K.: Jak jste se dostal do Německa?

Když jsme dělali v Boleslavi, tak odtamtud odjeli gádžové z Prievidzi do Německa. V Boleslavi byl jeden kluk, který měl na Slovensku firmu, masokombinát. Vozili mu půlená prasata a oni to dál rozbourávali. Dělali jsme tam hlavy, kosti, líčka, kůži, prostě jsme pracovali s masem. Ten kluk z Prievidzi se dostal do Německa a pozval nás, jestli tam nechceme pracovat. „Je to těžká práce, ale za dobrý peníze,“ říkal. Nejdřív odjel bratranec se švagrem a ještě šest nebo sedm lidí. Do dvou tří měsíců pak zavolali, jestli nechceme přijet. Museli jsme se jet do jedné malé firmy zaučit, abychom věděli, o co půjde. Z té slovenské firmy nás brali postupně po deseti, po dvaceti, jak bylo potřeba. Bylo nás tam dvě stě, gádžové, Romové, Rumuni, spousta lidí. Dělali jsme deset měsíců a na tři měsíce jezdili domů. Z nějakého důvodu nás nenechali pracovat celý rok. Možná jsi měl nárok na nějaké peníze od státu, nebo co, já tomu ještě nerozuměl. Vyjeli jsme takhle poprvé, teď takové velké město, bylo to blízko Dortmundu. Nebylo to zlý. Ale ruce trpěly, stašně mě bolely, stahovali jsme sádlo z prasat, z toho ti padají nehty. Prsty černaly pod nehty,

džanes, dukhalas o vast fes, scirdahas o žiros pal o balo, o naja tele perkernas tuke, kajonas anglo naja o angušta, ta kaj e roj e vidlička chudehas andro vast? Vastenca chahas! Avke dukhalas, bo krče chudehas andro angušta.

Kavke has super, lačo gadžo has. Nech pes na chudñas andro automati, andro hazard. Palis the e firma avke peja, džanes. Has amen trival te chal plus o love tuke delas. Sar calo čhon avri kerehas plus sto pedesat chudehas bonus. Na cinehas ča olajos, vegeta, paprocis, kajso diliņipen cinkerehas ča. *Klobúk dole* – ubitovaňe jeva, sa, sa amen diňa fajnes.

J.O.: A e famelija tumenge ačhila khere?

Korkore avri gejam čak. Amen darahas, na džanahas, so amen užarel. La famelija laha, aňi na džanahas, so hin pridavki, vaj daňove pe chudel, vaj so me džanav kajso? Nič na džanahas. Avke kerdžam odoj duj berš. Odoj samas asi tranda džane. O bratranci, o phrala, o bačikova, sa het kerahas. Me po jakha love duj berš na dikhlom, sa la romňake pro vast, po učtos bičhavavas.

J.O.: A sar pes kodoj šunenias maškar o gadže? Sanas andro kontaktos le gadženca, so odoj bešenias?

Ta pe ubitovňa khetane sovahas pe jekh soba. Sa pes zmeňinel, sa sa sa sa. Imá sar sal ando cudzo svetos a sal korkoro pre tute, ta gadže barata, až prekvapimen sal, hoj jekhe taňiristar chas. Avri má sa pes meňinel, a možno dikhlahas bi man khere, phendžahas degeš, bo kodarig hine sa rasisti. Jekhvar avle odoj partija rasisti, ajse holokausti, avle pre buči Slovaka, ale ajsi partija, so kajso uznajinenas, džanes. No a dikhle sa Romen pašal peste, ta šoki chudenias. Že sar ada? Phenav leske: „*Počúvaj, tu nie si na Slovensku. Tu si v zahraničí.*“ Kajso peske ča khere mi kerel, na ade. O Turkos, kalo šefos, šunlas po Roma lav vareso phenen, murdarlas len. Avri len delas te čhivel andal o buča.

Me ačhilom khere dva tisíc devjet jevende, leto dva tisíc desať keravas mek kade buči palis le gadžeha, so keravas o strechi. A dva tisíc jedenact gejom ando Holandsko imá. Ola rakle, so kerahas ando Němciko, tiš pes chudle ando Holandsko, takže man vičinde, že či na kamav te kerel buči. Korkoro gejom. Keravas presčasí, cirdavas ori, has man *dvesto dvadsať, dvesto štyridsať hodín* a delas šukar love, desať euro man delas pre hodína. Ta keravas odoj mek aver duj berš. Jov počinlas, mište, ale na has man ola vihodi, našti keravas o roďine pridavki, ando Holandsko, džanes, imá chudňom godži, na sar ande Němciko dilines gejam, no má kamás odá, so mange patrinel, *využiť*. Ta na vidržindom odoj but, no palis foros forostar phiravas pal o buča. Ačhijom ande ajsa firmate ando Rotterdam. Odoj man chudňom ande černošiko firma. But gadže has les, Pojaka, Turki, Roma, Rumuna, Greci, no prosté komunita. Igen bari fabrika.

to jsi pak ani nevzal do ruky lžíci a vidličku. Jedli jsme rukama! Bolelo to, dostávali jsme do prstů křeče.

Ale jinak to bylo super, ten gádžo byl fajn. Dokud se nedal na výherní automaty. Pak padla i ta firma. Jídlo jsme měli třikrát denně, plus ti dával peníze. K tomu, co sis vydělal za celý měsíc, jsi dostal 150 euro bonus. Nic sis nemusel kupovat, jen olej, vegetu, pepř, jen takovéhle drobnosti. Kloubouk dolů – ubytování zdarma, všechno nám poskytnul, do puntíku.

J.O.: A vaše rodina zůstala doma?

Vyjeli jsme sami. Báli jsme se, nevěděli jsme, co nás čeká. Vzít rodinu, když jsme ani nevěděli, jaké jsou přídavky, nebo jak udělat daňové přiznání, nebo co já vím? Nevěděli jsme nic. Tak jsme tam pracovali dva roky. Bylo nás tam asi třicet lidí. Bratrance, bráchové, strýcové, všichni jsme tam pracovali. Za dva roky jsem ty peníze neviděl, všechno manželce na ruku, posílal jsem to na účet.

J.O.: A jak jste se tam cítili mezi gádži? Byli jste v kontaktu s lidmi, co tam bydleli?

Na ubytovně jsme spali spolu v jedné místnosti. To se pak všechno promění, úplně všechno. Když už jsi v cizím světě a jsi sám za sebe, tak jsou gádžové kamarádi, jsi až překvapený, že s nimi naráz jíš z jednoho talíře. Venku se všechno promění, možná kdyby mě viděli doma, považovali by mě za degeše, protože to jsou všichni rasisti. Jednou přišla parta rasistů, takoví náckové, viděli všude kolem sebe Romy a byli z toho v šoku. Prý jako co to je. Říkám jednomu: „*Počúvaj, tu nie si na Slovensku. Tu si v zahraničí.*“ Ať si tohle dělá doma, ne tady. Šéf byl tmavý, Turek, ten kdyby slyšel, jak něco takového říkají o Romech, dal by jim co proto. Nechal by je vyhodit z práce.

V zimě 2009 už jsem zůstal doma. V létě 2010 jsem ještě znovu pracoval tady s tím klukem, co jsme spolu dělali střechy. A v roce 2011 už jsem odjel do Holandska. Dostali se tam kluci, se kterými jsem dělal v Německu, takže mě pozvali, jestli nehledám práci. Jel jsem tam sám. Dělal jsem přesčasy, nadělával jsem hodiny, měl jsem dvě stě dvacet, dvě stě čtyřicet hodin a vydělával hezké peníze, dávali mi deset euro na hodinu. Tak jsem tam pracoval ještě další dva roky. Oni platili dobře, ale neměl jsem ty výhody, nemohl jsem pobírat v Holandsku příspěvky na rodinu. Už jsem tomu víc rozuměl, ne jako když jsme odjeli do Německa a v ničem se nevyznali. Už jsem chtěl využít to, na co mám nárok. Dlouho jsem tam ale nevydržel. Jezdil jsem potom po pracích od města k městu. Zůstal jsem v Rotterdamu, kde jsem se chytil v jedné firmě, kterou měli černoši. Zaměstnávali hodně gádžů – Poláci, Turci, Romové, Rumuni, Řekové, no prostě taková komunita. Opravdu velká fabrika.

Korkoro gejom ando Rotterdam. Ode has man šukar love, sako kurko petsto euro. Phenav: *Juu, výborne*. Došunde pes kheral, avla o šougoris pal ma, o bratrancos pal ma, o baratos. No phenav, *koniec*. Bo imar kaj but sam, ima oda nane mište. No imar mares tut, keres tut...

Ešeno korkoro furt džavas, kim valeko na avlas, achajos. Mindig džavas korkoro. *Všetko zle, to som musel prejsť ja*. Jekhvar bešavas ande ajsi soba, čhavale, phenav tumenge, tumen bi denašjanas. Jekh sobica has man. Sar dikhlo, hoj ká avjom, e phuv sa čik, normalne blato, čik, o miši kavka pašal o šero mange phirnas, sar sovás. E fala sar o grcave, vaj so me džanav, so has oda, na džanav prostě. No phenav: „Marcel, phand o jakha, pañi sa kerela,“ ande mande avke phendom. Gejom tele ande Lidl, cinkerdom kola Savo, ola dezinfikačne, *dvaďsať euro ma nezabije*. Žužardom sa avri, o fali avri parňardom, avri práťindom. No avke peske avri práťindom sa, no. No palis phendom: No imá dost, korkoro na birinav te kerel. Te kerel kher, te odoj kher te počinel, te love te zarodel, te le čhaven aňi na dikhav, nič. Má na birinav, má keci has, dva tisíc štrnáct. Dva tisíc jedenás gejom trin berš ando Holandsko korkoro, trin berš ando Němciko, šes roki, phenav dost, korkoro má na kerav. Phenav la romňake: „Bud' aves upre, alebo končínav the me. A dživaha khere pal o stavbi, so kerava a avaha spokojna.“ Ijom la upre ande buči dva tisíc čtrnác.

P.K.: Oda has imar tumen čhave?

He, ta na? O čhave has ode, o baro has imar dospelo, le Pepkoske has sedemnás, la čhajorake has štrnás, a kola cikňake na has buter sar peť roki. *Prvý rok* len mukjam khere paš e baba.

P.K.: Ta ča e romňi avla.

He, ča la romňaha odoj somas. Kerďam peske lovore, ijom avri kher, no akor jon upe, le čhaven la čhajora thodžom ande škola odoj, o čhave phirnas ande buči, rozďelindam peske o šichti, e romňi kerlas tosara, me po dílos, hoj te avel sako tosara la čhajora, ande škola phiravahas po bicigli. Phirdahas la ande škola. Na jikerďa oda but, mesiac, bum. Oka baratos la romňa le čhaven upre, mesiac bum, e romňi o čalados upre a tak ďalej sako čhon. Valeko avlas, džanes. Dikhenas, hoj del pes, the o čhavore ando školi šaj džan, buči na has phari, kernas the o džuvľija buči...

P.K.: Ole Roma bešenas ke tumende abo rakhle peske peskro bešiben kodoj?

Sar avnas o Roma khatal amende kheralur, rovno ke ma. *Desať ľudí*. Ká len thovaha te sovel? Chučijom ando bazaris, cindžom maj pandž madraca po peť eura a oda has mange ande šopa skladimen pre navšťeva furt. „No aven het, na sovna avri, na dara.“ Obivakos baro has man kajso, *päťkrát šest*, čhidom o madraca pre phuv, sar partizana. „Soven het. Adadžives sovna, tajsa mište ela,“ phenav.

Do Rotterdamu jsem jel sám, vydělával jsem slušné peníze, každý týden pět set euro. Říkám si: „Jú, no výborně“. Doslechli se to doma, přijel za mnou švagr, přijel za mnou bratranec, kamarád. „To je konec,“ říkám si. Protože, když už nás je hodně, není to dobrý, už zápasíš, dohaduješ se...

Vždycky jsem šel nejdřív sám, dřív než přišel někdo další, rozumíš. Vždycky jsem chodil sám, vším zlým jsem si musel projít já. Jednou jsem bydlel v takovém pokoji, kluci, říkám vám, vy byste utekli. Měl jsem jednu malou místnost. Když jsem viděl, kam jsem přišel – podlaha samé bláto, myši mi běhaly kolem hlavy, když jsem spal. Stěny vypadaly jako pozvracené, co já vím, co to bylo. Tak jsem si řekl: „Marceli, zavři oči, voda všechno vyřeší.“ Došel jsem dolů do Lidlu, nakoupil jsem Savo a další dezinfekční prostředky, dvacet euro mě nezabije. Všechno jsem vyčistil, vybělil stěny, všechno jsem uklidil. Pak si říkám: „Tak už dost! Sám to tady nevydržím. Stavět doma dům, platit na něj, vydělávat peníze, když ani nevidím děti? Už to nevydržím.“ To už byl rok 2014. V roce 2011 jsem odjel, tři roky jsem byl v Holandsku sám, předtím tři roky v Německu, celkem šest let, říkám si dost, sám už tady pracovat nebudu. Povídám ženě: „Buď přijedeš sem, nebo končím i já, budeme si žít doma, já budu dělat po stavbách a ty budeš mít klid.“ Do práce jsem ji tam přivedl v roce 2014.

P.K.: To už jste měli děti?

Jasně. Nejstarší už byl dospělý, Pepkovi bylo sedmnáct, dceři čtrnáct a nejmladší nebylo víc než pět let. První rok jsme je nechali doma u babičky.

P.K.: Takže přijela jen žena.

Ano, byl jsem tam jen se ženou. Vydělali jsme si peníze, pronajal jsem si byt a potom přijely děti, přihlásil jsem je tady do školy. Kluci chodili do práce, rozdělili jsme si šichty, žena dělala ráno, já po obědě, abych vozil každé ráno dcerku na kole do školy. Netrvalo to dlouho, měsíc a bum, už tady byl kamarád se ženou a s dětmi. Za měsíc bum, přijela rodina mojí ženy a tak to šlo každý měsíc. Vždycky někdo přijel. Viděli, že se to dá zvládnout, děti že tady můžou chodit do školy, práce nebyla těžká, pracovaly i ženy...

P.K.: Ti Romové bydleli u Vás, nebo si tam našli vlastní bydlení?

Když přijeli Romové od nás, tak šli rovnou ke mně. Deset lidí. Kam je dáme spát? Skočil jsem do bazaru, koupil snad pět matrací, každou po pěti eurech a ty jsem měl v kůlně pro návštěvy pořád. „No pojdte, venku spát nebudete, nebojte se.“ Obývák jsem měl velký, pět krát šest metrů, hodil jsem matrace na zem – jako partyzáni. „Jen spěte, vyspíte se a zítra bude dobře,“ říkám.

No, aver džives džahas ande fabrika, keravas lenca o papira, testi, šegitinahas lenge, džahas, ande banka lenge kerahas o papira, lahas o kleji, chudenas ubitovňa. Bešenas odoj palis po kempí, štar džane, štar džane, štar džane, sako jekh chatka has po štar džane. Mange na vihovinlas odi chatka, igen táto has but, deskendar, na? Me ijom kher mange oproti mindar, murimen kher, zahrada bari. Mek ča romňi o čhave. Pe bavinel avri, bicigli, kova. Kupalisko, trampolini... No a pal mande aver, sestřenica, o šougoris avjas, aver šougoris avja, koleske romňi, koleske romňi, koleske, no phenav tuke, aňi na džanlóm, šovardeš džane imar odoj samas. Jepsaš Mecendos.

J.O.: Sar pes tumen dovakerďan kodoj?

Vastenca pindrenca. Ta me džanavas němčika, sikra siklijom ande Němciko. Tak nane bars podobno čhib, ale dovakeres tut, na? The anglicki duj trin lavora. Němcika duj trin lavora, jon siklile poláčika duj trin lavora. No ale palis imá keravas buter buči le Holandānenca, ta imá siklijom buter. E čhaj phirlas ande škola, taj má joj man phagerlas, la čhaha khere sikluvavas, taj má plus buter siklos. No má dikhahas pohadki peske, Harri Potter, makarso, má holandski dikhahas. Musaj samas te siklol. Te prisposobinel pes le štátoske kamjam.

J.O.: A la čhake, la cikňake, sar pes kodoj pačisaľolas? Phendān pandž berš lake has... ...šov berš. Berš la mukjom mek khere, ta šove beršendar pes phirel, na, ando školi. Ta ešene duj trin dživesa čhajori rovelas, na? *To je normálne*. A palis imar nič.

J.O.: A sar gejlā andre škola kodoj, ta imar džanelas vareso holandika?

Ňič. Ale čhavoren hin lačo smislos. Ta te kavke les, *v živote* na šunda kajsi čhib *a behom dvoch týždňov* vakerlas. O čhave pre bicigla phirnas tri kilometre, *kamaráde*, či šil či na šil, či jevende či brišind, pre bicigla. *Klobúk dole* čhavorenge, hoj birinde. Te amen musaj samas lenca te phirel. Palis čerinahas pes – soske phiraha savore, te došť jekh džano len te jidžal, na? No ta ima palis rozčhivahas o smeni. Lahas peske o vikend avri, sombat, džahas peske po kupalisko, calo džives peske ačhahas odoj ži rači, grilínahas, chahas, no proste sar čhavorenca avri. Kulturi phirdam te dikhel, o pamjatki, o hradi – me merav vaš o hradi. Po moros samas, ando delfinium samas tel o moros. Zažitki hin le čhavoren, ta the amen, bo kaj dikhjamas kada?

P.K.: Kamenas kodoj te ačhol? Abo furt oda has kavka, hoj hin tumen kadaž Mecendoste kher a kadaž patrinen a kamen pale te avel?

Me ajse cieloha gejom, hoj mek me man dochudav, le čhaven a m'áchen odoj o čhave, me rozhodňinen pes korkore. Ale la čha má na mukav [te avel pale pre Slovensko]. Má joj slovačika porjadne na džanel, čak holandski, anglicki,

Další den jsme šli do fabriky, vyplnil jsem s nimi papíry, pomohl jsem jim s testy, šli jsme jim zařídit papíry do banky, vzali jsme klíče, oni dostali ubytovnu. Pak tam bydleli v kempech po čtyřech lidech v chatce. Mně ty chatky nevyhovovaly, bylo tam hrozné horko, bylo to z prken. Pronajal jsem si dům hned naproti, zděný, s velkou zahradou. Jen se ženou a dětmi. Hráli si venku, na kolech, na koupališti, na trampolínách... A pak za mnou přijížděli další, sestřenice, švagr přijel, další švagr, jeho žena, dalšího žena – říkám ti, než jsem se vzpamatoval, bylo tady už šedesát lidí. Půlka Medzevu.

P.K.: Jak jste se tam domluvili?

Rukama nohama. Já jsem uměl německy, v Německu jsem se trochu naučil. Není to úplně podobný jazyk, ale domluvíš se. Dvě tři slovíčka anglicky, dvě tři německy, oni uměli dvě tři polsky. Ale potom už jsem pracoval s Holanďanama, tak už jsem se naučil víc. Dcera chodila do školy, tak už mě lámala. S ní jsem se učil doma, to už se naučíš lépe. Dávali jsme se spolu na pohádky v holandštině, na Harryho Pottera a tak. Museli jsme se naučit. Chtěli jsme se přizpůsobit státu.

J.O.: A jak se tam líbilo nejmladší dceři? Říkal jste, že jí bylo pět...

...šest let. Rok strávila ještě doma, takže od šesti let se chodí do školy. Tak asi první dva tři dny probrečela, že jo, to je normální. A pak už nic.

J.O.: A když tam začala chodit do školy, tak už něco holandsky uměla?

Nic. Ale děti na to mají cit. Když si to tak vezmeš, v životě ten jazyk neslyšela a během dvou týdnů mluvila. Děti jezdily tři kilometry na kole, kamaráde, zima nezima, ať už sněžilo nebo pršelo, vždycky na kole. Klobouk dolů, že to zvládly. I my jsme s nimi museli jezdit. Potom jsme se střídali – proč bychom jezdili všichni, když je může odvézt jeden? Tak jsme si potom rozhodili směny. Na víkend jsme si vzali volno, v sobotu jsme si vyjeli na koupaliště, zůstali jsme tam celý den až do večera. Grilovali jsme, jedli, prostě jak s dětmi na výletě. Jezdili jsme za kulturou, na památky – já miluju hrady. Byli jsme u moře, v delfináriu. Děti mají zážitky, my také, protože kde bychom tohle jinak viděli?

P.K.: Chtěli jste tam zůstat? Nebo to bylo pořád tak, že máte tady v Medzevu dům, že sem patříte a chcete se sem vrátit?

Jel jsem s cílem se tam uchytit, dostat tam i děti, ty ať se pak rozhodnou samy, jestli tam chtějí zůstat. Dceru už ale nenechám [aby se vracela na Slovensko]. Ona už ani pořádně slovensky neumí, jenom holandsky, anglicky, romsky.

romanes. Latar te vareso phučav: „So hin kada?“ Joj mange na phenla slovačika, romanes mange pale phenela. Hin odoj e čhaj tiš mek, e phureder čhaj, hin paš late ode ando Holandsko. La ciknederake hin petnas, la phuredera čhake dvacať štiri ela, o džamutro hin man odoj jekh.

Savore odoj samas. Me ijom odoj kher. No a odoj dživahas. Mange pes ačhija kada uraz, phiravas but pal o dochtora, no a má nane buči prekal ma. Ta avjom khere. *Ale čo sa týka*, so phendál, hoj savo džživipen bi kamahas – odoj hin mište *prežiť do staroby*, khere te zabezpečinel peske o džživipen, odoj mange rodav lovore mek pes del, mek sal sasto, dživ. Chin po Mecendos, chin le Slovakenge, kale gestapakenge, ada me phenav. Na av šoha khere. Av pro phuripen, imá sar sa pal tute ela. Kludně, dživ tuke mek ola *desať dvadsať roky doma* a pregelal o svetos, prindžardál sa, le čhaven diňal vzdělaňje, diňal len buči, diňal len savoro sa a o čhave tuke na musaj te predžal oda, so amen pregejam khere pro Slovačiko. Že kadej man na mukela ande bolta, kadej man na mukela ande kočma...

Bo mange pes ačhija ajse pripadi, že tele phuv gejomas ande ladž. Boleslavate keravas buči, o baratos has Slovakos tiš. Ta bešjam ando motoris, avijam khere pre dovolenka. Phenel: „Marcel, čhivav tut khere, koteroro bešav.“ Phenav: „Tak džas, na.“ Phenel: „Bokhalo som, hin adaj reštauracija vaj na?“ Tak gejom ando Condor kodi. No, na obslužindá amen! Ale achajos oda pocit, že kajsi dalka aves, na džžanjom leske te sikavel e pačiv, *to jedlo a to pivo mu objednať a ísť het!* Šak na kamjom upre te chal reštauracija. *Však slušne sme boli oblečení, peniaze vo vrecku, všetko sme mali*, tak savo rozďil dikhjas angl'oda, achajos? Oda man avke chojarel, kajso vecos. Ara – džava melales khandunes mates andre, he, tak, *otoč sa, chod' von, to samozrejma vec*. No ale slušnes manuš džžal andre, *kávičku si dať, jedlo si dať, pivo a ideme het*. Phenav: „Av khere ke ma,“ na? Phenel: „Na, Marcel, bo oda but hin the pre ma,“ bo šoferinlas korkoro, „no džav het khere.“ Phenel: „Marcel, so me na džžanav, so hin o Slovaka?“ Ajso lačo raklo has, džžanes.

P.K.: Phendán, hoj tumen cholisaľol koda, so pes kerel kadaj, save gadže hin a sar pes likerem kijo Roma. Pal tumaro del pes vareso kaleha te kerel? Na phenav, hoj mindžar...

Určíte bi pes delas, te bi ujamas andre sa jednotne. Po volbi. Kajse volbi, kajse volbi. A te bi džžahas sa khetane a he *zakrúžkujem týchto ľudí*, určíte bi pes chudahas. *A predsa štyria ľudia*, te sal ande o poslancos, tak hin vareso. Ta šak dikhes kala droma, save hi, same chev. Brišind sar del, ži ando dvori le nipenge. Povodne hin. Kadarig ando školi džžan, sa čikaha and'odi škola. Adaj bi kampolas autobusicis te phirel, so le čhavoren ande škola phiravel. Már he štar úmrťia pes ačhijas, so tele demadža motoris čhavores.

Té když se na něco zeptám – „co to je?“, neřekne mi to slovensky, odpoví mi romsky. Je tam ještě i starší dcera, ta je v Holandsku s ní. Té mladší je patnáct, starší bude dvacet čtyři. Mám tam i jednoho zete.

Byli jsme tam všichni. Pronajal jsem si tam domek a tam jsme žili. Měl jsem ale úraz, chodil jsem hodně po doktorech a už tam pro mě nebyla práce. Tak jsem odjel domů. Ale co se týče toho, co jsi říkal, jaký život bychom chtěli – tam by bylo dobré dožít do stáří, zabezpečit se tam na život doma. Vydělej si peníze, dokud se dá, dokud jsi zdravý, tak si tam žij. Vykašli se na Medzev, vykašli se na Slováky, na ty gestapáky, to říkám já. Vůbec domů nejedzdi. Přijed' až na stáří, až když budeš mít všechno za sebou. Žij si v klidu ještě těch deset dvacet let doma s tím, že sis prošel světem, všechno jsi poznal, dal jsi vzdělání dětem, dal jsi jim práci. Děti si přece nemusí projít tím, čím jsme si prošli my na Slovensku. Že mě tady nepustí do obchodu, nepustí mě do hospody.

Protože mně se staly takové věci, že bych se ostudou zahrabal pod zem. Pracoval jsem v Boleslavi, kamarád tam byl také, Slovák. Sedli jsme do auta a přijeli jsme domů na dovolenou. Říká: „Marceli, hodím tě domů, bydlím kousek.“ Já říkám: „Tak jedeme, ne?“ A on: „Mám hlad, je tady restaurace?“ Tak jsme šli do restaurace Condor a neobsloužili nás tam! Chápeš, ten pocit, že jedeš takovou dálku a nemohl jsem se mu odvděčit, i kdyby jenom objednat jídlo a pivo a jít pryč! Vždyť jsem nechtěl vyjíst celou restauraci! Byli jsme slušně oblečení, peníze jsme měli, všechno jsme měli, tak jaký v tom viděli rozdíl? To mě tak štve, takovéhle věci. Půjdu tam špinavý, smradlavý, ožralý, tak jasně: „*Otoč sa, choď von.*“ To je samozřejmé. Ale když si člověk přijde slušně dát kávičku, dát si jídlo, pívko a zase by šel. Říkám: „Pojď ke mně domů.“ A on na to: „Ne, Marceli, to už je i na mě dlouhý“ – protože řídil sám –, „pojedu domů.“ Říká: „Marceli, ty si myslíš, že nevím, co jsou Slováci zač?“ Byl to takový fajn kluk.

P.K.: Řekl jste, že vás štve, co se tady děje, jací jsou gádžové, jak se chovají k Romům. Dá se s tím podle vás něco dělat? Neříkám, že hned...

Kdybychom byli jednotní, tak by se to určitě dalo. Skrze volby. Kdybychom šli všichni spolu a zakroužkovali bychom svoje lidi, určitě bychom se uchytili. Přece jen ve čtyřech lidech, když jsi poslanec, tak to už má nějakou váhu. Vždyť vidíš ty cesty, jaké tu jsou, samá díra. Když prší, tak teče lidem až na dvůr, jsou tam povodně. Když odtud jdete do školy, dojdete celí zablácení. Bylo by potřeba, aby tady byl autobus, co by vozil děti do školy. Měli jsme tady už čtyři úmrtí, kdy auto srazilo dítě.

P.K.: Tumen tumen dochudľan kavka upreder. Hin tumen šukar kher, hin tumen kočma, zadžidľan but veci, kenas buči, tumare čhave pro školi. Ale tiš avľan kadarig. Te dihken palal, ta so tumenge pomožinda, hoj tumen tumen dochudľan pre kada than, kaj san akana?

Oda jediňe mange pomožinda, hoj chudňam pes avri. Jediňe. Sar gejam Boleslavate, prindžardam pes kale gadžeha, so kerlas ando Němciko *a tak ďalej a tak ďalej*, dochudes tut korkoro palis, he? Ale amen sam tiš kajse čaladostar. Že me the kaj na kerdžomas buči, me žobrakos na somas. Achajos? Bo hine *prvá vrstva, stredná vrstva, spodná vrstva*. Hine sikra ke peste, so e daj o dad kerlas buči leske, so me barijom avri ande khereste, ande vana, ande sprcha, ando chaben, achajos? No has ajsi vrstva, so barija avri maštalňate, so o dad leske pijelas, na kerlas. Angľoda kenas sako buči, hej, no ale na [sako] džanlas te dživel, he, no kavke tuke kamav te phenel. Kajse komuniti sam. Oda hin sadzik, pal gizno svetos, he? Jekh čoreder, aver čororo hin degešis. Me tak te na kerdžomas buči, me na somas ande ajsa kategorijate.

P.K.: Has tumen feder štartos...

He. Kamahas mek feder dživipen [sar mri daj mro dad] te avel man. Kerlas mri daj mro dad buči, mri daj lelas požička, kerlas, *kúpeliu zariadila*, hoj te dživas feder, ande škola investinahas, hoj te džas durededer, achajos? Pre kada džalas o love, no a aver Roma – *jak pride, tak bude*. He čoreder čhave has barata manca, has andal čoreder vrstva, ale phirlas manca ande škola. Ande prva gejam khetane, bo e škola *si nevybere, ideš podľa ročníka*. Geja manca e zakladna, avja manca pre stredna. Aver barata les lenas sar *spolurovného*, he? Has žužes urdo, ande škola, kapesne chudelas, lovore has les, phirahas pal e kočma, ando moza phirahas peske, proste ande partija samas, he? Ande škola gejam khetane, me avri siklijom, jov na siklija avri. Me dokončindom, jov na. Me gejom ko slugadža, jov na. Me kerdžom kher, jov ačhija kavke. Má sar les mukes sar rukones, imar denašel. Mek po lancos hino rukono, phenes leske beš, ta bešel. No a kavke džal, achajos? Ajso podobenstvo tuke phenav.

P.K.: Te tumen uľanas gadžo, uľahas bi oda dživipen abo oda drom tumaro lokeder? Abo oda jekh? Hoj sako mušinel peske te viskušinel...

Ta oda hin čačo, hoj sako musaj peskro te predžal, he? Nič tut nane jeva. Ale te ujomas gadžo, ta sigeder man dochudjomas ode, ká som, možno the durededer.

P.K.: Mišlinen?

Mišlinav, bo o parňipen but kerel adádžive. Phirlas manca ande škola gadžo. Žobrakos raklo, melalo, khanduno. No ale hino gadžo. Les ile ande buči, man na ile. Me avri sikado, jov na. Ale hino gadžo. Achajijal e pointa?

P.K.: Vy jste celkem úspěšný. Máte krásný dům, máte hospodu, hodně jste zažil, dělal jste různé práce, vaše děti jsou na školách. Ale také jste se odpíchnul od života tady. Když se podíváte zpátky, co vám pomohlo, abyste se dostal tam, kde teď jste?

Pomohlo mi jediné to, že jsme se dostali ven. Jak jsme odjeli do Boleslavi, poznali jsme toho gádža, který dělal v Německu a tak dál a tak dál. Pak už se dostaneš sám. Ale my jsme i z takové rodiny. Já i kdybych zůstal bez práce, tak nejsem žebrák, rozumíš? Existuje vyšší vrstva, střední vrstva a spodní vrstva. Ti, jejichž rodiče pracovali, jsou na tom o něco líp. Já jsem vyrostl v domě, měli jsme vanu, sprchu, měli jsme co jíst, rozumíš? Z jiné vrstvy vyrostli jakoby ve stáji, jejich táta pil, nepracoval. Je pravda, že dříve pracovali všichni, ale neuměli žít, takhle bych to řekl. Takovéhle jsme společenství. Takhle je to ale všude, po celém světě. Jeden je chudší, další je degeš. Já i kdybych nepracoval, tak v takové kategorii nejsem.

P.K.: Měl jste lepší start...

Ano. Chtěli jsme mít ještě lepší život [než mí rodiče]. Moji rodiče pracovali, moje máma si vzala půjčku, udělala koupelnu, abychom žili líp, do školy jsme investovali, abychom došli dál, chápeš. Peníze šly na tohle. No a, jiní Romové – „*jak přide, tak bude*“. Kamarádili se se mnou i chudší kluci. Jeden, co byl z chudší vrstvy, se mnou chodil do školy. Do první třídy jsme šli spolu, protože školu si nevybereš, jdeš podle ročníku. Nastoupil se mnou na základku, šel se mnou na střední. Ostatní kamarádi ho brali jako sobě rovného. Do školy chodil čistě oblečený, dostával kapesné, trochu peněz měl, chodili jsme do hospody, do kina jsme chodívali, prostě jsme byli v jedné partě. Já se vyučil, on ne. Já dokončil, on ne. Já šel na vojnu, on ne. Já postavil dům, on zůstal tak. Je to jako se psem, jakmile ho pustíš ze řetězu, hned uteče. Když je pes ještě na řetězu, řekneš mu: „Sed!“, tak sedí. Tak to je, rozumíš? To je takový průměr.

P.K.: Kdybyste byl gádžo, byl by váš život, nebo ta vaše cesta jednodušší? Anebo je to jedno a každý si to musí vyzkoušet po svém?

To je pravda, že každý si musí prožít svůj, ne? Nic nemáš zadarmo. Ale kdybych byl gádžo, tak bych se rychleji dostal tam, kde jsem. A možná i dál.

P.K.: Myslíte?

Protože to, že jsi bílý, dělá dnes hodně. Chodil se mnou do školy jeden gádžo. Chudý kluk, špinavý, smrděl. Ale je to gádžo. Jeho vzali do práce, mě ne. Já byl vyučený, on nebyl. Rozumíš té pointě?

P.K.: Kada pes ačhiľas, abo oda sar te bi podobenstvo?

Vaš oda tuke kala pribehi phenav, bo ada hi sa čačo, so tuke phenav. Ada pes ačhija. Pionjerska liga khelahas, dorast, le gadženca futbalos khelavas, peľboj keravas, forova phiravas, denaškeravas, chučkeravas, pinpongista somas, no prostě sadik diplomi man le gadženca. Le gadženca som fotimen, andro khera lenca phiravas, sa. Tavahas gujaša, khetana džahas. Kerahas rozlučka le čhavenca, a me somas korkoro romano čhavo, so ande škola phiravas le gadženca. Korkoro phiravas. Oki me somas A, e baratkiňa B. Joj korkori, me korkoro. Joj e sestrička Prahate kanake, mek joj pe školate sa. No ale kodi pointa hin, hoj te has maškar amende gadžo u džahas ande bolta, me ačhavas avri, jov džalas ande. Achajos? Že me oda pregejom. Me musaj somas duvar te sikľol avke feder sar jov. *Aby som prišiel tam, kde je on.* Me musaj somas duvar te dočhivel le bareha sar jov, hoj te dochudav man ando cielos sar jov. Sa musaj sam duvar te kerel amen o Roma. Musaj sam peskri čhib te džanel plus gadžikaňi. Jon na. Achajos? Mek te mantajika, ade hin Mantaki but, Němci, na? Mek te oda e čhib hin prekal lende feder. Kade založinde *nemecká škola*. Založinde *nemecké združenie*. Soske nane romaňi? Avja Ungros, ena deš džane ande trjeda, imar *maďarská škola*. Už sa bude vyučovať maďarsky. Rozumieš?

Kala ternore avke na predžan, he, ale amen so samas ima kajse ročňika *do štyridsiatky, tridsaťpäť, do päťdesiat*, so pregejam imá – možno tumen na, bo tumen san parne –, ale kajse amen but pregeľam. A but pes musaj samas te ovladňinel, hoj mište oda te avel, *aby to nedopadlo nejak zle*. Ale džahas, *to je zajímavé*, džahas avri o svetos, arakhahas pes [le gadženca], imá na, imá sa mište, imá sa lačo.

P.K.: To se stalo nebo je to taky takový přírůdek?

Tyhle příběhy vyprávím, protože jsou všechny pravdivé. To se stalo. Hráli jsme pionýrskou ligu, dorost, s gádži jsme hráli fotbal, dělal jsem pětiboj, jezdil po závodech, běhal jsem, skákal, hrál jsem ping-pong, všemožně jsme jezdili, odevšad mám s gádži diplomy. Jsem s gádži vyfocený, chodil jsem s nimi domů, vařili jsme guláš. Dělalí jsme s děckama rozlučku a já jsem tam byl jediný romský kluk, který chodil s gádži do třídy. Já a moje kamarádka. Ta teď dělá sestřičku v Praze. Ale ta pointa je, že když jsme šli do obchodu, já zůstal venku, gádžo šel dovnitř. Rozumíš? Tímhle jsem si prošel. Musel jsem se učit dvakrát líp než on, abych se dostal, tam, kde je on. Já musel dohodit kamenem dvojnásobnou vzdálenost než on, abych dosáhl stejného cíle. My Romové musíme všechno dělat dvojnásobně. Musíme umět svůj jazyk plus gádžovský. Oni ne. Rozumíš? Tady je k tomu ještě mantáctina, protože tady je hodně Mantáků, místních Němců. Nakonec i tenhle jazyk je pro ně víc. Založili tu německé sdružení. Proč není romské? Přijde Maďar, je jich devět nebo deset ve třídě a už bude maďarská škola. Už se bude vyučovat v maďarštině. Rozumíš?

Ti mladí si tím tolik neprochází, ale my, co jsme ročníky do čtyřicítky, do padesátky, čím už jsme si prošli... Možná vy ne, protože vy jste bílí, ale to, co jsme si my prožili... A hodně jsme se museli ovládat, aby to dobře dopadlo, aby to nedopadlo nějak zle. Ale je zajímavé, že když jsme vyrazili do světa a potkali jsme se tam [s Neromy], tam už bylo všechno v pořádku, všechno už bylo dobré.